

Ali Bademci

Türkistan'da

Enver Paşa'nın Umumî Muhaberat Müdürü

MOLLA NÂFİZ'İN HÂTIRALARI

SARIKLı BAsMACı

ÖTÜKEN

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Nâfiz Türker	19
Takdim	27

BİRİNCİ BÖLÜM

ENVER PAŞA'DAN ÖNCE BUHÂRÂ

Türkistan	31
Aydınların Kurtuluş Hareketi Ceditçilik	34
Zindan	37
Buhârâ İhtilâli	40
Âlim Han Doğu Buhârâ'da	41
Lakaylar ve İbrahim Lakay	42
Basmacılığın Yayılması	44
Enver Paşa'nın Anlattıkları	50
Hacı Sami'nin Anlattıkları	56
Ahmed Zeki Velidi Bey	58
Buhârâ'da Osmanlı Zâbitleri	61
Enver Paşa Buhârâ'yı Terk Ediyor	63
Mollalıktan Basmacılığa	67

İKİNCİ BÖLÜM

BASMACILAR VE ENVER PAŞA

Enver Paşa Basmacılar Arasında	73
Lakaylar Hakkında Paşa'ya Malûmat	81
Düşenbe'ye Harekât	85
Lakaylar'dan İlk İşaret: Togay Sarı	88
Lakay'ın Böylesi De Var	92
Cehâlet mi Esâret mi?	93
İşte İbrahim Lakay	96

6 □ Sarıklı Basmacı

Enver Paşa'yı Afganistan'a Dâvet	104
Düşenbe Haykırışı ve Osman Hoca.....	106
İbrahim İnadı ve Eyyüp Sabri	109
Millî Kuvvetlerin Dağılması	113
“Paşa'yı Öldürün!” Ölümünden Beter Günler.....	115
İşan Sultan'ın Paşa'yı Kurtarması	119
Enver Paşa Serbest	123
Herşey Yeniden: Hedef Düşenbe.....	125
Düşenbe ve Kabadiyan'ın Kurtarılması.....	128
Kurtuluş Ordusuna Doğru	131
Baysun'a Doğru	132
Yine Zeki Velîdi Bey.....	136
Kâfirun Karargâhı	138
Afgan Birliği ve Türkmen Cephesi	140
Enver Paşa Ordusu 50.000 Silâhlî.....	141
Kâfirun Kongresi	143
Bolşevik Boris'e Mektup ve Yine Lakaylar Sahnede	145
Baysun'a Büyük Kuşatma	147
Durum Kötüleşiyor	150
Düzenli Ordudan Gerillaya	157
Afgan Yardımı	158
“Enver Paşa Yakalanırsa İsyân Biter”	160
Baysun'a Büyük Taciz.....	163
Ric'at	169
Üçbulak Karargâhı.....	171
Toparlanma Gayretleri	173
Şiddetli Muharebeler	177
Enver Paşa'ya Ermeni Tuzağı	182
Son Durağa Doğru.....	185
Belcivân	190
Devletmend	192
Son Durak	194
Fuzayl Mahdum.....	199
Kurban Bayramı'na Doğru.....	200
Hâlâ Lakay İhaneti.....	206
Savunma Düzeni	208
Mahşer Haftası	212
Mahşer Günü... Paşa'nın Şehadeti	215

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENVER PAŞA'DAN SONRA DOĞU BUHÂRÂ

Paşa Yerine Danyal Bey	223
Hacı Sami Yeniden Cephede	235
Şir Muhammed Olayı	243
Danyal Bey'in Şehadeti.....	250
Çete Usûlü Cezâ.....	255
Gölab ve Poşiyân	258
Bir Lakay'ın İslahı ve Sazaklı Başarısı.....	264
Faruk Bey'in Şehâdeti Ve İdamlar.....	269
Can Pazarından Safahata	275
Hacı Sami Korkusu Herkesi Sardı	277
Nereye?	281
Turan'da Son Tur	295
Muhteşem Kahraman Sahibnazar Bek.....	319
Elveda Vatan	323
Turan'dan İran'a	332
Meşhed	336
Kader Hacı Sami İle Yolları Ayırıyor.....	343
Basmacılık'tan Edipliğe	348
Meryem Hanım.....	355
Bir Çuval Pirinç ve Basmacı Zekâsı	357
Tahran'a Doğru	362

ÖNSÖZ

ELİNİZDEKİ kitap bir hâtıra eseridir. Hâtıra türü her eserin taşıdığı mahzurlar, tabii ki bu eser için de sözkonusudur. Ben de yıllarca elimin altında bulunan bu hâtıraları aynı gözle gördüm. Fakat, Sovyetler'in dağılması ve merkezî Asya'da 4 Türk Cumhuriyeti'nin birden ortaya çıkması, 2000'li yıllardan sonra, bu cumhuriyetlerden özellikle Özbekistan'da 20. yy. tarihleri ile ilgili araştırmalar bu devreye ait hâtıraların kıymetini artırdı. Bu asırda Özbekistan Türklüğünün bir millet olduğunu ispat edercesine silâha sarılarak Stalin devrinde sonu kitle katliamları ile biten "*Basmacılık*" veya daha doğru deyimle "*Korbaşılık*" gibi gayri nizâmî bir savaş usulü ile direnerek milliyetçilik ve Türkçülüğü öne çıkarması, hem bizim, hem onların, hem de bu coğrafya ile ilgili siyaset üreten ve emeller besleyen devletlerin dikkatini çekmiştir. Bugünkü Türkistan'da "*Basmacılık*" bir idea, bizim gibi kardeş ülkeler için ilgi, ABD gibi strateji üreten ülkeler için de müstakbel bir gayenin aracıdır.

10 □ Sarıklı Basmacı

İşte, "Sarıklı Basmacı" şöyle veya böyle 20. yy'ın ilk çeyreğinde müstakil bir devlet konumunda bulunan ve Türk-Timur İmparatorluğu'nun son bakiyelerinden olan Buhârâ Emirliği hudutları içerisinde "Doğu Buhârâ Basmacılığı"nı birinci el kaynak gözüyle anlatmaktadır. Bunun yanında gerek aydın kimliğindeki paralellik ve gerekse yakınlık dolayısıyla o zaman tamamen Rus egemenliğinde olan Semerkand ve Türkmenistan bölgelerindeki "Basmacılık" yakın gözlemlikle görülmüş; Bolşevik emperyalizmine başkaldırıcı ilk ortaya koyan Fergana ise önceleri nazari, sonra fiilen hâtıraların içine girmiştir.

Evet konu "Basmacılık"tır. Geniş çerçevede bu hareketin Türkistan Türklüğü'nü alakadar eden en önemli tarafı *istiklâl* hareketi olmasıdır. Dar çerçevede bizi ilgilendiren önemli tarafı Enver Paşa'nın bu hareketin bir cephesine iltihak ederek hareketin cihan-şümül bir hâle gelmesine sebep olması ve gerek Paşa, gerekse özellikle Hacı Sami Bey zamanında bura insanına komiteciliğin öğretilmesi ve ayaklanmanın bu bölgeye has olmak üzere 15 yıl daha devam edip iyice ruhlara sirayet ederek ileriki yıllara taşınmasına sebep olunmasıdır. Bu ruh, 2. Dünya Savaşı, Rus-Alman Cephelelerinde Türkistan Türkleri'nin Alman tarafına geçmeleri ve "Allah Biz Bilan" sloganıyla "Türkistan Lejyonları"nda yeniden dirilmiştir. Çünkü "Türkistan Lejyonu" subay ve askerlerinin tamamı birer "Basmacı" evlâdı veya torunuydu. Bu insanların neler yapabileceği savaş sırasında olduğu gibi, savaştan sonra da hür dünya tarafından iyice anlaşılmış, şunun veya bunun yanında ama komünizm

Sarıklı Basmacı □ 11

aleyhtarı faaliyetleri kesinlikle "Sovyetler" in çökmesiyle sonuçlanmıştır. Bu zamandan sonra özellikle bugünkü Özbekistan'da şunu görmekteyiz ki, dünkü Türkistan'da hain ve işbirlikçi ilân edilen "Basmacılar" bugün birer kurtarıcı olarak ders kitaplarına girmiştir.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı bu *Hatıralar* bence çok önemlidir. Bir kere görülecektir ki *Hatıralar* bir günlüğe dayanmakta ve sonraki yıllarda hatıra sahibinin daha sakin görüşleri ve beyanları ile desteklenmektedir. Evet, ben 34 yıl önce *Korbaşılar 2* de ağırlıklı olarak bu hatıralardan çok faydalandım. Fakat benim asıl çalışmalarım belgeler ve Nâfiz Bey'in anlatımları üzerinde idi. Gerçi hâdiseler aynı, olaylar mutlak örtüşüyordu. Fakat hatıralardaki teferruatın bizim çalışmamıza tamamen intikal etmesi zaten düşünülemezdi. 11 Ağustos 1961 - 20 Ekim 1962 tarihleri arasında 330 parçada, "*Türkistan Kahramanları*" adı ile *Tarsus Gazetesi*'nde tefrika edilmiş bulunan yayına, *Hatıralar*'ın meydana gelmesinde büyük ölçüde bağlı kaldım. Tabii ki, eserin güzel, noksansız olması için, yine kendilerine ait olan bilgi ve belgelerle destekledim. *Sarıklı Basmacı*'ya en az kendi kitaplarım kadar emek ve ehemmiyet verdim. Bu sebeple bu kitap kesinlikle *Korbaşılar 2*'nin tekrarı veya devamı değildir. Çok ayrı hususiyetlere malik olduğu okunduğunda daha iyi görülecektir. Ufak tefek çelişkileri bile sırf bu yüzden düzeltmedim. Esasen doğru olanı da buydu, çünkü 34 yıl önce yazılanları düzeltmek mümkün olmadığı gibi, *Hatıralar*'daki bilgileri eskiye uyarlamak da o derece yanlıştı. Elde edilecek

12 □ Sarıklı Basmacı

yeni bilgilerin ışığında bizden sonraki araştırmacılar, varsa hataları mutlaka düzelteceklerdir.

Korbaşılar 2 ve *Sarıklı Basmacı*'da ortaya konan bütün olaylar kesinlikle doğrudur. Fakat tarihler ve belgelerin muhtevasında değil de tutanağında yer yer tenakuzlar vardı. Aslını bulduğum belgeleri mevcutlarla değiştirdim, fakat tarihleri düzeltme cihetine gitmedim. O zamanın imkânları ile bir mahallî gazetenin dizgileri tabii ki çok bozuktu, bu tip hataları tashih ettim, ama *Hatıralar*'ın genel oturumu ile hiç oynamadım. 34 yıldan beri aynı mevzularla ilgime güvenerek söylüyorum ki tarihlerde de uzun boylu hatalar yoktur. Sadece tarihlerin değil, olayların tesbitinde hatalar olduğunu düşünsek bile elimizde yüzde yüz doğru dökümanlar da mevcut değildir. Bugün az çok elde olan Rus kaynaklarında birçok şey kasıtlı olarak yanlış aksettirilmiştir. Öyle ki, Rus kaynaklarından veya arşivlerinden yararlanmak isteyen Türkistanlı araştırmacılar dahi, bu kaynaklarda doğru ile yanlış ayırmanın bile çoğu zaman mümkün olmadığını eserlerinde anlatmaktadırlar. Dolayısıyla, büyük ölçüde olmasa bile, ağırlıklı olarak bu kaynaklara dayalı çalışmalarda özellikle verilen tarihler, bilgiler gibi yanlıştır ve gerçek dışıdır. Rus dökümanları tamamen ele geçse, uzun karşılaştırmalar sonucu doğru bilgiler ayıklanarak alınıp ancak öyle kullanılabilmesi mümkündür.

Bir misal olmak üzere zamanın ünlü korbaşılarından Şir Muhammed Bek'in hatıralarını yazdırarak, konuyu bilen ve

eli kalem tutan kişilere verdiğini çok iyi biliyoruz. Fakat, bu ve buna benzer hâtıralar da teslim alan şahısların kütüphanelerinde çürümüştür. Şimdi ise bu hatıraları temin edip üzerlerinde çalışmak imkânsız hâle gelmiştir. *Nâfiz Bey Hatıraları* her ne kadar 1961-62 yıllarında yayınlanmış ise de, materyaller 1924-1930 arasında yayımlanacak şekilde tasnif edilmiştir. Çünkü Türkiye'ye iltica eden diğer ilgililerden olduğu gibi Nâfiz Bey'den de o zaman yayımlanan yayınlar için hâtırat istenmiş, o da bu işi sıcağı sıcağına yapmış, fakat herhalde yayınların ömrü yetmediği için o zaman yayınlanamamış ve bugünlere kalmıştır. Kitap okunduğunda görülecektir ki, teferruat çok fazla; belki gereksiz ölçülerde. Bunu ben de biliyorum, ama ileride yapılacak araştırmalar için çok önemli malzemeler taşımakta olduğuna da ısrarla inanıyorum. Bu yönü ile aslında bir satırının bile heba edilmemesi lâzımdır. Netice itibariyle hâdiseler üzerinden aşağı yukarı bir asır geçmek üzere-dir. *Nâfiz Bey Hatıraları* sâdece bir savaş târihi değildir. Bu hatıra detaylarında öyle şeyler var ki Türk kültür hayatının vazgeçilmez unsurları olan gelenek, folklor, edebiyat, sosyal hayat, mûsikî, idealizm gibi değerlere azamî katkı sağlanmaktadır.

Gerçekte, *Sarıklı Basmacı* Buhârâ toprağında bir "Enver Paşa" günlüğüdür. Paşa'nın *Cilligöl Basmacıları*'na katıldığı günden şehâdetine kadar olan dönemle, Hacı Sami Bey ile omuz omuza 20 aylık gerçek bir komiteciliğin romanıdır. Bana göre olayların aydınlanmayan yönü kalmamıştır ve her şey en küçük inceliğine kadar göz-

14 □ Sarıklı Basmacı

ler önündedir. Bu konuda hatıra yazanlardan A. Recep Baysun hariç hiçbiri mücadele zamanında Enver Paşa'nın yanında veya yakınında bulunmamışlardır. Söz gelişi, bu işe hasbelkader iştirak eden ve hatıralarını yayınlamış bulunan Yaver Bartınlı Muhiddin Bey, Enver Paşa Basmacılar'a katıldığı günlerde, ondan izin isteyerek Afganistan'a gitmiş ve bir daha Türkistan'a dönmemiştir. Duyduklarına dayanarak yazdıklarında da yalan veya çok büyük hatalar yoktur. Türkiye'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuş olan Semerkendli Mamur Niyazi ve Hemrahkul, Düşenbeli Abdüşşükür¹ yazdıkları hatıraları Z. Velidi Bey'e teslim etmişler, ancak ne olduğu belli değildir. Başkurt Arif Kerimi ve Mustafa Şakuli Beyler hatıra yazmadığı veya bırakmadıkları için karşılaştırma imkânımız yoktur. Türkiye'ye ulaşarak ordudaki görevlerine dönen Miralay Ali Rıza ve Miralay Nafi Bey'in bir şey bırakıp bırakmadıklarını da bilmiyoruz. Bunlardan Miralay Nafi işin başından sonuna kadar tam bilgi sahibidir. Bu canlı şahitlerin dışında Türkistan'da kalanların herhalde tamamı öldürülmüştür. Afganistan'da köşeye çekilen veya Türkistan'da rejimle barışarak yaşayanlar hakkında da hiç bilgimiz yoktur. Geriye, yakalananların Bolşevik makamlarınca alınmış ifadeleri kalmaktadır ki bunlar kökünden yalan veya tarihi yanlış yönlendirici bilgilerle doludur.² Bu durumda kala kala elimizde

¹ Mamur Niyazi, Hemrahkul ve Abdüşşükür'ün ayrı ayrı yazdıkları hatıraların akıbeti için Bk. Z. Velidi Togan, *Bugünkü Türk İli Türkistan Ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1942-47, s.237.

² Türkistan'da bağımsızlıktan bu yana "Basmacılık" konusunda birçok mahalli ve millî yayın çıkmaktadır. Mahalli yayınlarda düzgün bilgiler

Sarıklı Basmacı □ 15

Nâfiz Bey'in Hatıraları kalmaktadır. Şimdiki durumda bunlara itibar etmekten başka doğru yol yoktur. Bugünkü Türkistan'da bizim yazdıklarımıza itibar edilmesinin sebebi de herhalde budur.

Molla Nâfiz Hatıraları'nın diğer önemli bir tarafı da Enver Paşa'dan sonra "*Doğu Buhârâ Basmacılığı*" ve Hacı Sami dönemidir. Bu dönem ve özellikle Hacı Sami Bey'in Türkistan'a verdikleri hiç bilinmemektedir. Aksine Türkistan'da Hacı Sami yapmadıkları ile uçurulmaktadır. Sami Bey'in *Basmacılığı*, bu harekete katkıları, bu hareket mensuplarına verdikleri önemle üzerinde durulması gereken bir ders kitabı mahiyetindedir. Metinlerde görüleceği üzere Hacı Sami konuşmaya başladığı zaman korbaşılar, "*Ders başladı*" demektedirler. Daha evvelki macerası bunların yanında ve gerçekte neticesiz bir abartıdan ibarettir. Hacı Sami bilindiği gibi ordu mensubu değildi. Bu sebeple kendinden evvel burada bulunan "*Esir Osmanlı Subayları*"na fazla değer vermedi. Başına buyruk hareket ederek haksızlıklar da yaptı. Ama bu hareketleri ile Enver Paşa'dan sonra sulandırılmış, miskinleşmiş, halkın sırtında yük gibi görülen millî mücadeleye Hacı Sami'nin ciddiyet kazandırdığı da bir gerçektir. Onun devri Doğu Buhârâ'da tam bir

yoktur. Millî yayınlarda dostum Prof. Kahraman Recepov, gerek devlet denetçisi, gerek akademisyen olarak konuyu en iyi bilenlerdendir. Zaten doktorası da "Basmacılık" üzerinedir. 4/4 numaralı dipnotta bahsedilen eseri "Sarıklı Basmacı" bilgilerini Özbekistan Devlet Arşivi bilgileri ile desteklemektedir. Bu eserde Bolşevik propaganda bilgileri ile gerçekler ustaca ayrılabilmiştir. Fakat yine de birçok hata vardır. Kendileri ile de bu hususları 2009 Nisan'ında uzun uzadıya konuştuk. İlerisinin daha iyi olacağı düşüncesindeyim.

16 □ Sarıklı Basmacı

komitecilik devri oldu. Ve bunu da hakkiyle yaptı. Onun öğrettikleri yıllarca kullanıldı. 1925-35 arası Türkistan'da bütün "Basmacı Cepheleri" tamamen çöktüğü halde İbrahim Lakay örneğinde olduğu gibi "Doğu Buhârâ Basmacılığı" ayakta kalabildi. Gerek Enver Paşa sevgisi ve gerekse Hacı Sami'nin getirdiği ciddiyet uzun yıllar "Basmacı Bayrağı"nı dalgalandırdı. Eski ve yeni bütün kaynaklar "Buhârâ Tacikleri"ni savaş ruhu olmayan insanlar olarak tarif ettikleri halde, bu zamandan sonra Şehid Devletmend'in izinden giden Tacikler gerçek savaşçılar olarak Fuzayl Mahdum Bek gibi destanlar yazdılar.

Buhârâ'da Hacı Sami Bey devrinin en büyük eksikliklerinden biri de Enver Paşa'nın karargâhını dağıtması ve Molla Nâfiz'le beraber birkaç kişiye düşürmesidir. Bu dönemde kayıt tutulmamış, haberleşme şifahî araçlarla sağlanmıştır. Bu sebeple elimizde karargâh kayıtları bulunmamaktadır. Bu dönemde de Nâfiz Bey'in kayıtları öne çıkmaktadır ve tek olması sebebiyle de en kıymetlisidir. İlgi çekicidir ki, bu dönem için verilen tarihler hatıra sahibi tarafından güvensiz gösterildiği halde, 1940'larda Afganistan'da yayımlanan bir basmacının kısa hatıratında, Nâfiz Bey'in tarihleri ile bu tarihlerin örtüşmesidir.

Bu kitaba, "Sarıklı"sı bir yana, "Basmacı" adını bulaştırdığımızı bir çok dost ve ilgilinin canının çok sıkılacağına eminim. Çünkü *Korbaşılar 1'de*³ ısrarla "Kor-

³ Ali Bademci, *Türkistan Millî İstiklal Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975.

başı" adının kullanılması gerektiğini savunmuş, gerekçelerini de uzun uzadaya açıklamıştım. Dün de bugün de aynı fikirdeyim. Bu sebeple aynı eserin 2008 baskısında herhangi bir değişiklik yapmadım. Yalnız zaman içerisinde şunu gördüm ve anladım ki, 1975'lerde sadece Türkiye okuyucusu için gayet amatörce kaleme alınan mezkûr eser, 1991'den sonra Türkistan'da üniversitede ve ders kitaplarında kullanılmaya başlamıştır.⁴ Netice itibarıyla dünya bu hareketi "Basmacılık" diye tanıyordu. Rahmetli Dr. Baymirza Hayit de böyle düşündüğü için 2006'da çıkan kitabına *Basmacılıklar* isimini vermiştir. Kaldı ki kitabın gerçek adı arka plânda görülen *Türkistan'da Enver Paşa'nın Umumî Muhaberat Müdürü Molla Nâfiz'in Hâtıraları*'dır.

"Doğu Buhârâ Millî Mücadelesi"nde bizim "Osmanlı Zâbitleri"nin de hakkını vermek lâzımdır. Gerçekten devletimizin "Enver-Talât-Cemal Paşa"lar döneminin yarattığı ruh özellikle her ordu mensubunun, kimliği ne olursa olsun "Türkçü" olmasını sağlamıştır. "Buhârâ Basmacılığı"nda Osmanlı ordu mensuplarını, "Arnavud Nafi, Çerkez Hüseyin, Kürt Hüseyin" olarak tanıdığımız kişilerin hepsi "Türk Birliği ve Dirli-ği"ne inanmış "Türkçüler"dir. Bildiğimiz

⁴ 1. Ders Kitabı, *Sovyet Müstemlekeçiliği Devrinde Özbekistan'ın Yeni Tarihi*, Taşkend 2000,

2. K. Recebov-F. Hasanav-I.Şaymardanav-I. Meligulava-G. Hocayev-H. Ali Muhammedeva, *Özbekistan Tarihinin En Esaslı Seneleri*, Taşkend 2006.

3. Prof. K. Racebov- M.Haydarav, *Türkistan Tarihi (1917-1924)*, Uluğ Beğ Üniversitesi Yayını, Taşkend 2002.

4. Prof. K. Racebov, *Buhara'da Kızıl Ermeni Baskını Ve Buna Karşı Hareketlerin Hakikati*, Taşkend 2002.

18 □ Sarıklı Basmacı

kadarı ile Hacı Sami Bey de Çerkez'dir, fakat abisi Eşref Bey'in ikinci adının "Sencer" olmasının bir tesadüf olmadığı ve atalarının Hıyve'den göçtüğünü kendisi anlatmıştır. *Sarıklı Basmacı ve Korbaşılar 2'*de Sami Bey'in konuşmalarına bakın, o gerçek bir Türkçüdür.

Sarıklı Basmacı'da, bugün bile, nerede olursa olsun her Türk'e lâzım olan bir devrin ölkü ölçülerini göreceksiniz. Kimi yerde duygulanıp ağlayacaksınız, kimi yerde ise güleceksiniz. Ama, çok yerde, çok çok düşünecek, "Vay hâlimize" diyerek hayıflanacak, kesinlikle Türklüğün ucuz taşınmadığını göreceksiniz. Vatanını kaybedenlerin ömrü boyunca mücadele ettikleri "İstibdadı" dâhi aradıklarına şahit olacak, ahlâkî çöküntü ile sonuçlanan hurafenin, irticayı nasıl azdırdığının farkına ancak düşman askerinin tasallutu ile varılacağını çok net idrak edeceksiniz. Hatıraların coğrafyası Doğu Buhârâ'da "Fars kültür emperyalizm"inin bir milleti nasıl yabancılaştırdığı ayrıca görülecektir.

Bu kitabı birçok resim ve kroki ile zenginleştirmeye çalıştım. Krokiler Üstad'ın herhalde günü gününe notlarına ilişik tesbitleridir. Çünkü sonradan insanın hafızasının bu kadar ayrıntılı bir araya getirmesi cidden güçtür. Resimlere gelince, sadece birkaçı benim şahsî arşivimden, bir tanesi Sayın Çağatay Koçer'den, geriye kalanlar, metinlerde bahsi geçen ve eser adları dipnotta kayıtlı olan, Zeki Velidi Togan, Nabican Bakıyev, Mansurhoca Hodayev, Yaver Bartınlı Muhiddin'e aittir. Hatıra eseri olması dolayısıyla ayrıca bir

Sarıklı Basmacı □ 19

bibliyografya tanzim edilmediği için bu hususu buraya kaydettim.

Hadiseleri çok iyi bilmeme rağmen bu eseri meydana getirmekte çok zorlandım. Bu zorlukları yukarıda yeterince izah ettim; ama, benim hiç mi mükâfatım olmayacak? Fazla bir şey istemiyorum, *Hatıralar*'ın en büyük şerefi kahramanlara ve bir araya getiren Üstad'a ait olmak kaydıyla, tabii ki olacak diyorum: İşte bu sebeple *Sarıklı Basmacı* gibi bir kahramanlık destanını, kendisinin de bir kahraman olması, bizim ulaşamadığımız ülküleri kucaklayarak Türklüğü yüceltmesi temennisiyle torunum *Ali Bademci*'ye armağan ediyorum.

Adana, 21 Kasım 2009

Ali Bademci

Bu hatıraların sahibi Molla Nâfiz
mahalli Türkmen kıyafetiyle
(Afganistan, 1970)

*Türkistan'da
Enver Paşa'nın Umumî Muhaberat Müdürü
Mücâhid-Edîp*

**MİRZA PİRNEFES yahut MOLLA NÂFİZ
(NÂFİZ TÜRKER)**

TÜRKİYE'DE tanıdığımız adıyla Nâfiz Türker Bey, Enver Paşa'nın, Türkistan'da Sovyet Ruslar'a karşı mücâdele hâlinde olan Türkistan Basmacıları-Korbaşılar veyâ mücâhidlere katıldığı târih olan 22 Kasım 1921 târihinden 4 Ağustos 1922 târihinde şehâdetine kadar yanı başında bulunan, kanlı gömleklerini toplayan ve şehâdetinden sonra, Hacı Sâmi Kuşçubaşı ile beraber çalışıp 21 Mayıs 1923 günü önce Afganistan'a, oradan da İran üzerinden Türkiye'ye sığınan 30 kadar karargâh mensubundan biridir. Türkiye'ye iltica tarihlerinin 25 Mart 1924 olduğu düşünülürse demek aradaki zamanı Afganistan ve İran yolunda geçirmişlerdir. Nâfiz Bey bu târihten itibaren Ankara, Yozgat, Kars ve çoğunluk olarak Tarsus'ta ömrünü tamamlamıştır. O gerçekten çalışkan, cesur, dürüst, bilgili ve edip bir kişi olarak bizler tarafından yeterince tanınmamıştır. Sadece bir mücadele adamı olarak değil bilgi, belge ve

22 □ Sarıklı Basmacı

kültüründen zamanında faydalanılamamıştır. Türkiye’de hemşehrileri arasında Z. Velidi Togan, Abdülkadir İnan gibi Türk tarihi ve Türkoloji alanlarında daha sonraları dev şahsiyetler olmuş kişilerle görüşmüş ve fikir alışverişinde bulunmuştur. Bunlar tarafından bilgi ve görüşlerine daima itibar edilmiştir. Buhârâ Reiscumhuru Osman Hocaoğlu’nun da iyi dostu idi. 50 yıl Türkiye’de sâdece yazmış, okumuş, yanında getirdiği yüzlerce belgeyi ancak bu zamandan sonra, yani Türkiye’ye gelişinden tam 85 sene sonra değerlendirme imkânını bulmuştur. Tabii ki, bir kısım yayını görmeden de Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur.

Türkistan’da Enver Paşa adlı eserimizin 1. cildini gördüğü zaman çok mutlu olmuştu. Ama kendileri için asıl önemli olan *Korbaşılar 2* idi. Vefatından birkaç gün sonra dao günlerin milliyetçilerinin yayın organı olan *Orta Doğu Gazetesi*’nde “*Türkistan Mücahidi Mirza Pir Nefes’i Kaybettik*” başlıklı bir yazı yazmıştım. Farsça, biraz Arapça, Orduca, bütün lehçeleri ile birlikte Türkçe okuma ve yazması gayet mükemmeldi. Bu konuda benim yazdıklarımın gerçek sahibi olan o mümtaz şahsiyeti bu bu kitapla târihe mal ederken, onun bana yazdırdığı, bizzat kendinin belgeler ve krokilerle zenginleştirerek kaleme aldığı ve 1960’lı yıllarda bir mahalli gazetede yayımladığı 3 ayrı hatırat nüshası üzerinde çalışarak “*Sarıklı Basmacı*” adıyla “*Hatıralar*”ı meydana getirdim. Fayda getireceğine ve bir boşluk dolduracağına inanmaktayım. Böylece üsdadın bana teslim ettiği emanetlerin tamamını istifadeye sunmuş bulunuyorum

Nâfiz Türker'in, adının başındaki "Mirza" bilindiği gibi "Efendi" demektir; "Efendi" ise Türkistan'da tıpkı bizdeki gibi okuyup yazması olan kişilere verilen ünvanıdır. "Pirnefes" olgun kişi anlamında olup, "Molla" ise "Âlim" demektir. Nâfiz Bey'e Buhârâ geleneğinde bu ünvanlarla hitab edilmesine karşılık, o gerek Türkistan'da gerekse Türkiye'deki hayatında bu ünvanlardan sıyrılmış, fakat aynı özellikleri taşıyan mümtaz bir kişiliğe sahipti. Molla Nâfiz 1892 yılında Buhârâ yakınlarında herkes tarafından bilinen bir Türkmen bölgesi olan *Cilligöl Kasabası*'nda doğmuştur. Bu zamanda Buhârâ Emîrliği, Orta Asya'da son Türk Devletlerinden birisi olarak, iç işlerinde kısmen serbest, dış işlerinde ise Rusya'ya bağlı durumdaydı.

1905 Rus İnkılâbından sonra Rusya Türkleri'nin kültür sahasındaki faaliyetleri Buhâra Bölgesini de tesiri altına almıştı. Bu sebeple Mirza Pirnefes Buhârâ mekteplerinde, yeni usûlde eğitim programı okudu. O artık "Gaspıralı" okulu mezunu ve bir "Genç Buhâra"lı yani "Cedîdî" idi. Bu zamanda Türkiye'de "Genç Türkler", Hıyve'de "Genç Hıyveliler" gibi, Buhâra'da "Genç Buhâralılar" deyimleri, bizdeki gibi eski düzene karşı olan yenileşme fikrinden ötede "İstiklâl ve Milliyet" düşüncesi ihtiva ediyordu. Bu sebeple "Cedidçilik" Türkistan'da bir ideoloji haline gelerek "Türkçülüğü" ifâde etmiştir. Doğrudan Rus idaresi altında bulunan, Buhârâ ve Hıyve toprakları dışındaki, "Vilâyetler" diye adlandırılan diğer bölgelerde Cedidilik daha revaçtaydı. Çünkü buralarda 50 yıla yakın bir zamandan beri İslâmiyete dayanan

24 □ Sarıklı Basmacı

mutlakiyet rejimi yoktu. Taşkend ve Semerkand'da birçok yeni okul mevcut olup bunların başında da o zamanın en önemli aydını ve fikir adamı, milliyetçi görüşleri ile tanınan Münevver Kaari bulunuyordu. İşte Molla Nâfiz bu okulların ve bu fikriyatın ilk meyveleri idi.

Molla Nâfiz Enver Paşa'ya katıldığı zaman yeni usûlde eğitimini tamamlamıştı. Ayrıca Rusya'nın, Kafkas Cephesi'nde esir alıp Sibiryaya toplama kamplarına götürdüğü, ancak 1917 ihtilal ortamının kargaşasından yararlanarak Buhâra'ya kaçıp gelen "Osmanlı Zabıtları" ile birlikte halk kurslarında öğretmenlik de yapmıştır. O zamanki Buhârâ'da yeni usûlde eğitim görenlere halk tarafından iyi gözle bakılmıyordu. Aslında yeni usûlde eğitim görenlerin hepsi vatansever insanlardı.

Enver Paşa Buhârâ'ya gelmeden önce, Eylül 1920'de Buhâra Emîri Âlim Han devrilmişti. Cumhuriyet ilânında etkili olan Cedidîler, Emîr'i devirip devleti teslim alırken Sovyetlerden de hakkıyla yardım görmüşlerdi. İşte biraz da bu yüzden tabii olarak halk Emîr taraftarı olan "Kadimîler" ve Cumhuriyet Hükümeti taraflısı olan "Cedidîler" diye ikiye bölünmüştü. Aslında Cumhuriyetçiler arasında Feyzullah Hoca'nın dışındakilerin tamamı milliyetçi kişilerdi. 9 Aralık 1921'de Osman Hoca Cumhuresi seçilmişti. İşte tam bu sırada Enver Paşa Buhârâ mücahitlerine katıldı. Daha evvel İstanbul'da bulunmuş olan Hocaoğlu yanılmıyorsam Enver Paşa ile de tanışmıştı. Buhârâ İhtilâli Bolşevikler'in yardımıyla başarıldığı için bir taraftan onlara olan borç ödenmezken bir taraftan da Emircilerin husûmeti dolayısıyla 1922

başından itibaren hükümet mensupları Doğu Buhârâ'ya geçerek Enver Paşa'ya iltihak ettiler. Böylece Buhârâ halkı fiilen ikiye ayrılıyor, hatta yer yer kendi aralarında çatışmalar bile oluyordu. Bolşevikler bir taraftan Cedidîler'e yardım ederken, bir taraftan da Kadimîler'i kontrol altında tutuyorlardı.

İşte böyle karışık ve kötü bir durumda Molla Nâfiz milliyetçi bir ceditî olarak âilesini de etkilemiş ve Cilligöl mıntıkasındaki Türkmenleri, Emir'den ziyâde, özellikle Sovyetlere karşı teşkilatlandırmış olan dayısı Korbaşı Abdülhakim Beğ' in sağ kolu olmuştu. İşte Enver Paşa'nın katıldığı ilk "Basmacı" birliği bu Türkmenlerdi. Molla Nâfiz yukarıda tarihini verdiğimiz günden şehâdetine kadar Enver Paşa'nın en yakınında bulunmuş, yanından hiç ayrılmamış, bilgi ve kültürü ile Paşa'nın en yakın müşâviri ve Muhâberât Müdürü olmuştur. Lisan ve lehçe bilgisi sayesinde Enver Paşa karargâhının hâkimiyetini ele almıştır. Aynı gün şehid olan Enver Paşa ve Devletmend Bek onların kolları arasında Çegan Tepesi'ndeki ceviz ağacının dibine defnedilmişlerdir.

Molla Nâfiz Enver Paşa'dan sonra Hacı Sami ile de çok yakın çalışmış ve birçok kişinin aksine, onunla aralarında en ufak bir nizâ çıkmamıştır. Hatta son zamanlarda Hacı Sami Bey'in yardımcısı durumuna gelmiştir. Bu zamanda bölgelerinde öyle bir teşkilât kurmuşlardır ki kendisi gibi Türkmen, Destan Bek gibi Kazak asıllı önderlerden; Danyal Bey gibi Azeri komutan, Devletmend ve Fuzayl Mahdum gibi Tacik, İşan Sultan gibi Özbek Korbaşılar bir ara-

26 □ Sarıklı Basmacı

da ve birlik halinde çalışmışlardır. Kabilcilğe geçit vermemişlerdir.

Evvelâ Buhârâ, sonra Doğu Buhârâ mücadelelerinde Nâfiz Bey tuttuğu günlük notlar, çizdiği millî mücadele krokileri ile her şeyi zaptetmiş ve Türkiye'ye ulaştırmış tek insandır. Onun Fergana önderlerinden Şir Muhammed Bek ve özellikle Semerkand Korbaşılarından Açıl Bek, Mamur Niyazi ve Türeb Bek gibi mücahitlerle münasebetleri gayet iyi olduğu gibi Kerki Cebhesi önderleri olan Türkmenler de yakın akrabaları idi. Hâsılı Buhârâ'da Enver Paşa mücadelesini kesintisiz takip eden tek şahsiyet odur.

Nâfiz Bey'in Türkiye'ye kabulünde de fazla zorluk çıkmamıştır. Gerçi yanlarında bulunan Nafi ve Ali Rıza Bey gibi Osmanlı ordu mensuplarıyla beraber olmaları bunu temin etmiştir; ama sakin ve ağır duruşunun da kabulde etkili olduğu kanaatindeyiz. Kendisi Doğu Bayezıd'da tek kalmıştır. Diğer arkadaşlar geriden gelmişlerdir. Türkiye'ye sonradan gelen Zeki Velidi, Abdülkadir İnan ve Osman Hoca gibi şahsiyetlerle kesintisiz bir ilişkisi olmuştur. Türkistan'dan beraber geldikleri Mamur Niyazi, Hemrahkul, Abdullah Recep, Addüşşükür gibi hemşehrileri ve Türkistan'dan döndükten sonra tekrar orduya "Yarbay" rütbesinde kabul edildi. Bununla beraber dostluklarında eksilme olmamıştır. Fakat Nâfiz Bey Türkistan'daki Molla Nefes'in tersine Türkiye'de çok mahcup ve öne çıkmayan bir karaktere bürünmüştür. Kendini yaşadıklarını toparlamaya, edebiyata ve hatıralarını yazmaya vermiştir. 1733-1790 yılları arasında yaşamış bir

Sarıklı Basmacı □27

Türkmen şâirinin 620 sayfa kadar olan şiirlerinden bana çok bahsetmesine rağmen bu çalışmalarını elde edilememiştir.

Molla Nâfiz kendi ailesinden ve iltica kafilesinden Türkiye'ye tek başına gelmiştir. Metinlerde görüleceği üzere Türkistan Doğu Buhârâ'da Karateğin Korbaşısı Fuzayl Mahdum'un dayısının kızı ile bir evlilik yapmış, daha sonra Afganistan'a yerleşen tek oğlu bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Cilligöl'de bir evlilik yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Zaten basmacı kızı Karateğin Tacîği eşi ile de uzun beraberliği olmamıştır.

Türkiye'ye geldiklerinde ilk ayak bastıkları toprak Doğubayazıd'dır ve burada daha sonra yaya olarak gelip kendisine kavuşan diğer kabile arkadaşlarıyla Ankara'ya gelmişlerdir. Molla Nâfiz Ankara'da Türkiye vatandaşı olmuş ve Yozgat Yerköy'de DDY'na amele olarak işe alınmış ve kısa zamanda eğitimli olması dolayısıyla kısım şefliğine kadar yükselmiştir. Burada, 1925 yılında Yozgatlı Âbide Hanım adlı bir hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Fatma Zehra (1926-ölü), Yıldız (1928-Öğretmen), Yılmaz (1933-Ziraat Müh. Amerika), olmak üzere 3 çocuğu olmuştur. Daha sonra DDY'nda Sarıkamış'ta Kısım Şefliğine tayin edilmiştir. Nâfiz Bey'in 1937'de eşi Âbide Hanım ölmüş, Pozantı'da DDY'nda Kısım Şefliği yaptığı bu sıralarda burada İspartalı Fatma Hanım ile 1937'de bir evlilik yapmış, bu evlilikten de Türkân (1938- Edebiyat Öğretmeni) ve Yıldırım (1941-Korgeneral) 2 çocuğu olmuştur.

Nâfiz Bey 1940'larda hâlâ Sarıkamış'tadır. 2. Dünya Savaşı günleri-

28 □ Sarıklı Basmacı

nin "Stalin" tehditli Türkiye'sinde diğer Rus mültecisi soydaşlarımız ve Türk Milliyetçilerine uygulanan ağır baskılara o da maruz kalmış, Sarıkamış DDY'ndeki işine son verilmiş, üstad Adana'ya gelerek 4 yıl Hatay Kırıkhan'da inşaat taşaronluğu yapmıştır. Bu sırada "1944 Turancılık Davası" tutuklamalarında Zeki Velidi Bey'in evinde yapılan polis aramasında, Nâfiz Bey'in mektupları bulunmuş ve üstad "Turancı ve Irkçı" diye tutuklanarak Kars'ta 9 ay tutuklu kalmıştır. Dava sonunda diğer "Turancılık" sanıkları gibi beraat etmiştir. Tutuklu bulunduğu zaman içinde son eşi çocukları ile birlikte Isparta'da âilesinin yanında kalmış, bu fedakâr hanım daha evvelki eşinden olan cocuklara da hem annelik hem de babalık yapmıştır. Üstad tutukluluğun moral yıkıntısını son eşinin âilesinin yanında yani Isparta'dabüyük ölçüde onarmış, sonraki yıllarda toparlanarak moral çöküntüsünü yenmiştir. Tabii ki 2. Dünya Savaşı'dan birkaç yıl sonra Stalin Rusya'sının kirli yüzü hür dünyaca fark edildiğinden onlara bakış değişmiştir. Birçok Türkistanlıyı ABD himayesine alarak komünizme karşı kullanmıştır.

Nâfiz Bey Turancılık dâvâsından sonra G. Antep Belediyesi'ne Fen Memuru olarak girmiş, daha sonra ise 1950'li yıllarda Tarsus Devlet Su İşleri'nde işe başlayarak emekli olmuş ve hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. Sonraki yıllarda Adana'ya yerleştirilen Özbekler'e her bakımdan yardımcı olmuş, kendi kuşağı olan ve Adana'da bulunan Şir Muhammed ve Nur Muhammed Bek'lerle yakın olmuş, onların da normal hayata intibakı için elinden geleni yapmış, birçok Türkistanlı'nın iş güç sa-

hibi olmasını sağlamıştır. O yıllarda DSİ'ye çalışmak için başvuran birçok Özbek'in iş sahibi olmasında dahli olduğunu tahmin ediyorum.

Üstadın Türkistan'dan gelerek akrabaları ile Afganistan'a yerleşen ve ikinci bir evlilik yapmayarak hayata tek oğlu ile devam eden ilk eşi 1930'da Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Oğul Babakul ise Afganistan'da yaşamaya devam etmiştir. Nâfiz Bey 1941'de Afganistan'a giderek oğlunu ziyâret etmiş, onu Türkiye'ye getirmek istemişse de Babakul amca kızıyla evlenerek burada kalmıştır. 1970'li yıllarda bir daha Afganistan'a giderek oğlu ve gelinini Türkiye'ye getirmek istemiş, fakat Babakul "*Vatan toprağından fazla uzaklaşamaya-çağını*" bildirince yakın akrabadan 43 yaşlarındaki Mehmet Kul Tahir'i getirmiş ve burada evlendirmiştir.

Bu satırların yazarı üsdâdı 1970'li yıllarda tanınmıştır. Ömrümde tanımakta geç kaldığım en önemli insan da kesinlikle Nâfiz Bey'dir. "*Basmacılar*" üzerine yapığım çalışmalar için evine ilk davetimde elinde ne varsa bana vemiştir. O zaman şimdiki vesait imkânı olmadığı için aldığım emanetleri kendi evime zor taşımışımdır. Onun arşivi üzerinde yıllarca çalıştım. Verdiği her şey birinci el kaynak mahiyetinde idi. Yukarıda da bahsini ettiğim gibi 1960'lı yıllarda Tarsus'ta bir mahallî gazetede neşrettiği hatıraları, ayrıca kendi el yazması hatıraları, kendine ait bir kitap müsvedesi, belgeler, mektuplar, krokiler benim kütüphanemdedir... Bunların çoğunu *Korbaşılar*'ın 2. cildinde neşrettim. Ancak üzerinden zaman geçince ve bu konudaki

30 □ Sarıklı Basmacı

cehaletimizin gittiği ölçüde, hatıraların çok kıymet taşıdığını da sonraları öğrendim.

Üstadın dört yıl çok yakınında bulundum. Haftada bir veya birkaç gün ziyaretine giderek görüşmeler yapıp notlar tuttum. Bunları *Korbaşılar 2* ve bu kitabın önsözünde anlatmışımdır. Yalnız eğer üstad 1975'de Hakkın rahmetine kavuşmayıp 1980'lere kadar yaşasaydı belki hapisane arkadaşı bile olabilecek ve kendileri de ikinci bir "*Turancılık Davası*" yaşayacaklardı. Çünkü benim o yıllarda Tarsus'a gidip gelmelerim izlenmiş ve "*1980 12 Eylül MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Dâvâsı*" sorgulamalarında "*ETKO (Esir Türkler Kurtuluş Ordusu)*" sorumlusu oluvermişizdir ki, Tarsus bu saçma ordunun merkez karargâhı olarak herhâlde bu yüzden seçilmiş olmalıdır...

27 Mayıs 1975 günü 83 yaşında Tanrı'ya kavuşan fikir ve dava adamı, mücahit, müellif, edip Molla Nâfiz, Mirza Pirnefes, Nâfiz Türker'e Allah'tan rahmet diliyorum. Mekânı cennet olsun, ezelî ve ebedî dostlarıyla birlikte O'nu "*Enver Paşa*"sına başışlasın ve yanından ayırmasın. Ben şahsen her zaman onun izindeyim. Mübarek kabirleri Tarsus Eshabülkehf yolu üzerinde özel bir mezarlıktadır.

Adana, 1 Aralık 2009

Ali Bademci